

ZEKİ SARIHAN
1921 MAARİF KONGRESİ

İstanbul, 2019

Tarihçi
Kitabevi

Tarihçi Kitabevi Yayınları • 133

Genel Yayın Yönetmeni
Necip Azakoğlu

Editör
Necip Azakoğlu

Yayına Hazırlayan
Nevin Azakoğlu

Kapak ve sayfa tasarımı
Çağlar Yalçın

Birinci Baskı: Milli Eğitim Bakanlığı, 2009
Genişletilmiş 2. Baskı: Tarihçi Kitabevi, Nisan 2019

Boyutlar: 16,5 x 23 cm
Sayfa sayısı: 200

ISBN: 978-975-2466-26-5

Baskı ve cilt
İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri
Çobançeşme Mah. Altay Sk. No: 8 Yenibosna
BAHÇELİEVLER-İSTANBUL
+90 (212) 496 11 11
Sertifika no: 10614

© Yayın hakları Tarihçi Kitabevi'ne aittir.
Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan
kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Tarihçi Kitabevi
Sertifika No: 17618

Moda Caddesi No: 104/A Moda/Kadıköy-İSTANBUL
Tel: 0216 418 68 86 GSM: 0530 370 74 11
www.tarihcikitabevi.com info@tarihcikitabevi.com

ZEKİ SARIHAN

1921 MAARİF KONGRESİ

İstanbul, 2019

Tarihçi
Kitabevi

ZEKİ SARIHAN: Emekli Türkçe öğretmeni, araştırmacı, yazar, 1944 Fatsa doğumlu. 1964 Akpınar İlköğretmen Okulu, 1970 Gazi Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümü, 1978 Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Kamu Yönetimi Lisans Üstü Uzmanlık Programı mezunu. 1993'te emekli oldu. Beyceli Kalkındırma Derneği Başkanlığı (1963), Fatsa Köycülük Derneği İkinci Başkanlığı (1967), Ankara Yüksek Okullar Talebe Birliği Başkanlığı (1968), Gazi Eğitim Enstitüsü Öğrenci Derneği Başkanlığı (1969), Öğretmen Yayınları yöneticiliği (1983-1987), Eğitim Hakkını Savunma Komitesi Başkanlığı (1996-2003), Kore Dostluk Derneği Başkanlığı (2002-2004) yaptı. Öğretmen Dünyası dergisi kurucularından (1980) ve genel yayın yönetmeni ve başyazarı, (1988-2011) Ulusal Eğitim Derneği Genel Başkanı (2003-2011), aynı derneğin Onursal Genel Başkanı (2011-...) Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu üyesi.

Daha çok Kurtuluş Savaşı tarihi, eğitim, deneme ve anı türlerinde yazıları ve kitapları bulunan, Kurtuluş Savaşı ile ilgili konferanslar veren, radyo ve televizyon programları yapan Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü adlı dört ciltlik kronoloji çalışmasıyla 1990 Afet İnan Tarih Araştırmaları, Kurtuluş Savaşı Kadınları adlı çalışmasıyla 2006 Yunus Nadi Sosyal Bilimler, Millî Mücadelede Maarif Ordusu araştırmasıyla da Nafi Atuf Kansu Eğitim Araştırmaları Ödülü'nü (2013) kazandı.

Yayımlanmış 40 kitabı olan Sarıhan'ın tarihe ilgili diğer çalışmaları şunlardır: *Çerkez Ethem'in İhaneti*, *Mehmet Akif*, *Vatan Türküsü-İstiklal Marşı'nın Tarihi ve Anlamı*, *Kurtuluş Savaşı'nda İkili İktidar*, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Afgan İlişkileri*, *Kurtuluş Savaşı Gençliği*, *Kurtuluş Savaşı Öyküleri (5 Kitap)*, *Kurtuluş Savaşı'nın Kanunları*, *Çocuk ve Vatan (Beyceli Köyünde Son 100 Yıllık Değişim)*, *Bir Ömür Böyle Geçti (Türkiye'de İlk Köylü Yürüyüşü)*, *Ali Hafızoğlu Kitabı*.

Yaşadığı döneme tanıklık yapan kitapları ise şunlardır: *Öğretmen(im) Seni Çok Seviyor(uz)*, *Akpınar'da Okurken*, *Akçayazı Öğretmeni*, *Öğretmeni Eleştirin*, *İleri Köy Peşinde*, *Mamak Mektupları*, *Benim Hapishanelerim*, *Hayatı Hakikiye Sahneleri*.

Avukat Şenal Sarıhan'la evli, Emre ve Işık adlı iki oğul babası olan Sarıhan, Ankara'da oturmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	9
I. 1921 MAARİF KONGRESİ'NİN TOPLANDIĞI KOŞULLAR	13
1. Türkiye'nin İlk Eğitim Kurultayı	15
2. 1921'den 1939'a Kadar Neden Eğitim Kurultayı Düzenlenmedi?	17
3. Dönemin Siyasal Koşulları	20
4. 1921 Temmuzunda Cephedeki Olaylar	21
5. Türkler Savaşı Kazanacaklarına Emin...	25
II. DEVRİMİN EĞİTİM ALANINDAKİ BÜYÜK ATILIM KARARI	29
1. Aydınlatma Aracı Olarak Konferanslar	29
2. Yüksek Dersler	32
3. "Yeni Bir Cephe, Yeni Bir Ordu"	37
III. MAARİF VEKİLİ HAMDULAH SUPHİ BEY	39
1. Bakan Oluncaya Kadar	39
2. Hamdullah Suphi'nin Eğitim Bakanlığı	41
3. Kurtuluş Savaşı'ndan Sonra	44
4. 1921 Maarif Kongresi'nden Önce Eğitimle İlgili Tasarıları	45
5. Öğretmenler İçin Zorunlu Hizmet Önerisi	49
6. Eğitim Bakanlığı Bütçesi ve Eğitim Politikaları	51
IV. 1921 MAARİF KONGRESİ	57
1. Kongrenin Toplanmasına Ne Zaman Karar Verildi?	57
2. Kongrenin Adı Nedir?	58
3. Kongreyi Kim Topladı?	60
4. Ne Zaman Açıldı ve Kaç Gün Sürdü?	61
5. Nerelerden Katılım Oldu?	65
6. Kimler Katıldı?	66
7. Kongrenin Açılışı İle İlgili Haberler	71
V. KONGRE GÖRÜŞMELERİ	73
1. Açılış Töreni	73
2. Mustafa Kemal Paşa'nın Açılış Konuşması	75
3. Mustafa Kemal Paşa'nın Konuşması Hakkında Eğitimcilerin Yorumları	82
4. Konuşmanın Beslendiği Düşünsel Kaynaklar	85
5. Kongre Adına Mustafa Kemal Paşa'ya Verilen Yanıt	92
6. İstanbul Muallimler Cemiyeti'nin Yazısı	94
7. Komisyonların Oluşturulması ve Çay Ziyafeti	101

8. Ele Alınan Konular	103
9. Hamdullah Suphi Bey'in Kapanış Konuşması	108
10. Kongrenin Aldığı Kararlar	110
11. Delegeler Görev Yerlerine Dönüyor	111
VI. KONGRENİN YANKILARI	113
1. Hâkimiyeti Milliye'nin Kongreden Önceki Yorumu	113
2. Hâkimiyeti Milliye'nin Kongre Devam Ederken ki Yorumu	115
3. İsmail Habib Sevük'ün Açıksöz'deki Yazısı	116
4. Yenigün'ün M. Feysi İmzalı Yorumu	119
5. Anadolu Terbiye Mecmuası'nın İlk sayısında "Başlarken" Yazısı	121
6. Kongrede Fuat Gündüzalp'in Önerisi ve Kongre İle İlgili Yorumu	123
7. Kongre Kararlarını Uygulama Çalışmaları	127
8. Daha Sonraki Eğitim Kurultaylarında 1921 Maarif Kongresi	131
VII. MAARİF KONGRESİ TBMM'NDE	135
1. Kongrenin Maddî Kaynağı Konusu	135
2. Kongreye Kadın-Erkek Birlikte Katılmaya Tepki	138
3. Eğitim Politikaları Hakkında "Pek Hararetli Görüşmeler"	141
4. Hamdullah Suphi Bey Güvenoyu Alıyor	153
SONUÇ VE DÜŞÜNCELER	157
EK	
KONGREYE KATILANLARDAN SAPTANABİLENLER	160
Üst düzey yöneticiler	160
Yüksek Dersler Müderrisleri	160
Üniversite	161
Eğitim Müdürleri	161
Okul Müdürleri	162
Öğretmenler	162
KAYNAKLAR	165
1. SÜRELİ YAYINLAR	165
2. MAKALELER	166
3. KİTAPLAR	166
BELGELER	169
DİZİN	181

ÖNSÖZ

Türk Devrim Tarihi ve Atatürk'le ilgili yayınlar, Batı Cephesi'nde Yunan saldırısının yeniden başladığı günlerde, 15-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Ankara'da bir "Maarif Kongresi" toplandığını ve Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın kongreyi önemli bir konuşmayla açtığını belirtmektedirler.

Bu kurultay, Türkiye'nin ulusal eğitimi, dolayısı ile yeni Türk devletinin kuruluş tarihi için büyük bir önem taşımaktadır. Buna karşın 1921 Maarif Kongresi, şimdiye kadar taşıdığı önemle orantılı bir çalışmaya konu olmamıştır. Gerçi eğitim tarihçilerimiz ve Atatürk'le ilgili yazı ve kitap yazarlarımızın çoğu bu olaya değinmişlerdir. Hatta bu konuda yazılmış bir-iki makale de vardır, ancak başlı başına bu konuya ayrılmış bir eser yoktur. 1939'dan beri toplanmakta olan Millî Eğitim Şûraları'nın bildiri ve tutanaklarının her biri kitap haline getirilerek bastırılmış ve bunlar eğitim kitaplığımızda yerlerini almışlardır. Bunların en başına konulması gerektiğini düşündüğümüz 1921 Maarif Kongresi ile ilgili bir kitabın olmamasını önemli bir eksiklik saymak gerekir.

"1921 Maarif Kongresi"nin bir kitaba konu olamamasının birinci nedeni, Yunan saldırısının Ankara'ya yaklaşması nedeniyle, 15 gün sürmesi planlanan toplantının bir haftanın sonunda bitirilmiş olması, ikinci nedeni de görüşme tutanaklarının elde bulunmamasıdır. Bununla birlikte kongre hakkında büsbütün bilgisiz ve belgesiz durumda da değiliz. Kongre öncesinde, kongre sırasında ve sonrasında yayımlanan kongrenin amacı ve ele aldığı konularla ilgili gazete haber ve yorumlarından başka, Mustafa Kemal Paşa'nın kongre açış söylevi ile Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'in açış ve kapanış konuşmaları, kongre adına delegelerden birinin Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği cevap da o günün basınında yer almıştır. Kongre, Meclis'te de bir tartışmaya konu olmuştur.

Bu çalışmada kongrenin ele aldığı konular ve görüşmelerin yanı sıra Millî Mücadele kadrolarını böyle bir eğitim toplantısı düzenlemeye sevk eden nedenlere, o günün siyasi koşullarına, kongrede ele alınan konularla ilgili daha önce yapılmış

mış bazı çalışmalara, kongrenin daha sonraki etkilerine, özellikle Bakan Hamdullah Suphi Bey hakkında Meclis'te verilen gensoru üzerine çoğu kongre çalışmalarından kaynaklanan tartışmalara da yer verilmiştir. Böylece Kurtuluş Savaşı yıllarında eğitim sorunumuz, Bakanlığın uygulamaları ve bunlar hakkında farklı görüşler de ele alınmış olmaktadır.

1921 Maarif Kongresi hakkındaki bilgiler bir araya toplanarak hem eğitim tarihçilerimiz için bir başvuru kaynağı meydana getirilmiş olmaktadır, hem de öğretmenlerimizin kutsal görevlerini daha iyi kavramalarına yardımcı olunacağı umulmaktadır.

Bilgi, insanı güçlü yapan en büyük silahtır. Türkiye öğretmenlerinin, ulusal değerleri insanlığın ortak değerleriyle birleştiren, Türkiye'nin bağımsızlığını her şeyin üstünde tutan, aydınlanmış ve halka hizmet ruhuyla donanmış yeni kuşaklar yetiştirme uğraşısında bu konularda geçmişte yapılmış çalışmaları bilmeleri ve bunlardan hız almaları zorunludur.

Teşekkürler: Bu çalışma ile ilgili olarak bana kaynak tavsiyelerinde bulunan, hatta bunlardan bazılarının fotokopilerini ulaştıran, çalışmam hakkında görüşlerini bildiren Sayın *Cavit Binbaşoğlu* ile Sayın Dr. *Niyazi Altunya*'ya, metni baştan sona dikkatle okuyarak benim dikkatsizliğimden kaynaklanan yazım ve noktalama hatalarını sabırla düzelten kardeşim *Ayhan Sarıhan*'a teşekkürü bir borç bilirim. (Ankara, Ekim 2006)

İkinci baskı için: 1921 Maarif Kongresi, 2009'da Millî Eğitim Bakanlığınca 2.000 adet basıldı fakat Bakanlığın satış büroları da kapatıldığından dağıtım yapılamadı. Uzun süre Hasanoğlan'daki basımevi depolarında bekleyen kitabın sonunda okullara gönderilerek elden çıkarıldığı bildirildi. Bu ikinci baskı için metin yeniden gözden geçirilirken yalnızca birkaç not ve kaynak eklenmiş, yazımda Türk Dil Kurumunun 1996 tarihli "İmla Kılavuzu"ndaki kurallar gözetilmeye çalışılmıştır. Kitabın araştırmacı ve okuyuculara ulaşması için ikinci baskısını yapan Tarihçi Kitabevi'nin sahibi *Necip Azakoğlu*'na teşekkür ederim.

Zeki Sarıhan

(Ankara, 26 Ocak 2019)

GİRİŞ

Kongrenin Eğitim Tarihindeki Yeri

1 1921 Maarif Kongresi, Türk ulusal eğitiminin kurulmasında önemli bir aşamayı temsil ediyor. Kuşkusuz ki Türkiye'nin bağımsız ve özgün eğitim düzenini kurma çabaları Tanzimat, hatta Islahat dönemine kadar gider. Ülkemizde eğitimi modernleştirme çabaları, ona ulusal bir biçim verme çabalarını da içerir. Çünkü Türkiye eğer bağımsız ve modern bir ülke olacak idiyse bunu ancak ulusal bir eğitimle başarabilirdi. Kurtuluş Savaşı yılları, bu çabaların en üst düzeye çıktığı bir dönemdir.

Önceki yıllarda da bazı eğitimciler ve devlet yöneticileri bu konularda görüşlerini belirtmişlerdi ama bunların hem sistemleşemediği, hem de bunları uygulayabilecek bir siyasi gücün yönetimi tam olarak ele alamadığı görülmektedir.

23 Nisan 1920'de Ankara'da yeni bir devletin kurulması, Türk ulusunun hayatında yeni bir dönemi başlatmıştır. Yeni Türk devletinin eğitime ulusal ihtiyaçlar açısından yepyeni bir biçim vermek istemesi de doğaldır.¹

Gerçi Kurtuluş Savaşı yıllarında kısıtlı bütçenin yüzde doksanı cephe ihtiyaçlarına ayrıldığı için TBMM Hükümeti'nin eğitimi yeniden kurmak ve yaygınlaştırmak için bütçesi yoktu. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın 1921 Maarif Kongresi'ndeki açış söylevinde dile getirdiği gibi hükümet, yeni bir eğitim programının esaslarını belirlemek istiyordu. Bu çaba, TBMM Hükümeti'nin savaşı eninde sonunda

1 1921 Maarif Kongresi'nin niçin toplandığı konusunda, hemen bütün kaynaklar yeni Türkiye'nin eğitim düzenini kurma amacına vurgu yapmaktadırlar. Aykırı bir görüşü Mustafa Ergün, dile getirmektedir. "Anadolu eğitimini Ankara'ya bağlama çabası." Ergün, Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu topraklarında eğitimin şu üç kuvvet tarafından yönetildiğini belirtmektedir: a) TBMM Hükümeti'nin Maarif Vekâleti, b) Osmanlı Devleti'nin Maarifi Umumiye Nezareti, c) Yunanlıların işgali altındaki bölgelerde Yunanlıların Anadolu Eğitim Müdürlüğü. Ergün'e göre, "Ankara Maarif Vekâleti, zaten kendilerini desteklemekte olan Anadolu öğretmenlerini örgütleyerek, toplantılar yaparak Anadolu eğitimini Ankara'ya yöneltmeye çalışıyordu." Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara, 1982, s. 15.

kazanacağına kesin olarak inanmanın ve kurtarılacak vatan toprakları üstünde ulusal bir devlet, ulusal bir eğitim kurma kararlılığının da bir kanıtıdır.

1921 yılına kadar Türkiye’de bir eğitim kurultayı düzenlenmiş değildi. Türkler “İlk defa böyle bir meclis topluyorlar”dı. Bu toplantı, “Maarif hayatımızın ilk ve en büyük zaferi” idi.² Türkiye’nin eğitim kurultayı düzenleme konusunda deneyimleri yoktu. Ancak Bakan Hamdullah Suphi Tanrıöver’in kendisi hakkında verilen gensoru görüşmeleri sırasında değindiği gibi bu, bir örgütün başında olan her adamın doğal göreviydi. Bakan, “Dünyanın bütün ilerlemiş milletleri kendi medeni kongrelerini toplarlar” diyordu.³ Bakan bunu şu sözlerle anlatmıştır:

“Her maarif vekilinin; teşkilatı başında olan her adamın, tüccarın, esnafın her sene yapmaya mecbur olduğu bir şey vardır ki; beraber çalıştığı adamları toplamak ve muayyen iş hakkında konuşmaktır. Dünyanın bütün ilerlemiş milletleri kendi medeni kongrelerini toplarlar, tabipler tababet kongresini toplar.”⁴

Şimdiye kadar kongre ile ilgili yorumlarda onun düşünsel yönü üzerinde yeterince durulduğu söylenemez. Yalnız Mustafa Kemal Paşa’nın konuşması değil, kongre adına ona verilen yanıt, Hamdullah Suphi Bey’in kongredeki konuşmaları, kongre nedeniyle yapılan yorumlar ve bütün bunları çevreleyen Bakanlığın diğer çalışmaları, kongrenin toplanmasındaki amacı da açıklıkla ortaya koymaktadır. Bu kongre, Bakan Hamdullah Suphi Bey’in kişiliğinden ötürü, adeta bir Türkçü-halkçı eğitimcilerin eseridir. İkinci Meşrutiyet Devrimi’nden beri Türkçülük, aynı zamanda halkçı bir içeriğe sahipti. Dolayısıyla bu kongreyi eğitimde halkçılık ülküsünün hayata geçirilme çabalarından da biri saymak gerekir.

1939’dan sonra toplanan bütün Millî Eğitim Şûraları gibi 1921 Maarif Kongresi de eğitimin alacağı yeni biçim konusunda eğitimcilerin düşüncelerine başvurmaktan çok, hükümetin ve bakanlığın bu konudaki düşüncelerini eğitimcilere ve öğretmenlere benimsetmek ve ulusal eğitim örgütüne buna göre biçim vermek amacıyla toplanmıştır. Oturumlarda Mustafa Kemal Paşa’nın ve Bakan Hamdullah Suphi Bey’in konuşmasına bir karşı çıkış görünmüyor. Aksine, kongreye katılanların bunları, özellikle Mustafa Kemal Paşa’nın görüşlerini içten ve heyecanla paylaştıkları anlaşılıyor. Bu durum, o dönemin eğitim ordusunun hangi düşün-

2 İ. Habib Sevük, “İçteki Harp” *Açıksöz*, sayı 238, 20 Temmuz 1921

3 Enver Ziya Karal, *İstibdat Dönemi*’nde eğitim hareketlerini anlatırken Başvezir Sait Paşa’nın 1886 tarihli layihasında “her yıl Avrupa’da toplanan eğitim kongrelerine memurlar gönderilip çalışmalar takip edilip memlekete aksettirilmeli” ibaresinden, o yıllarda Avrupa’da eğitim kongreleri toplandığından Osmanlı yönetiminin haberdar olduğunu öğreniyoruz. Prof. Dr. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII. cilt, *Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907*, 2. Baskı, Ankara, 1983, Türk Tarih Kurumu, s. 388

4 *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. 14, 10 Kasım 1921, s. 162-171

celerle donanmış olduğunun da işaretlerinden biridir. Ancak Anadolu yönetim kadrolarının ve belki bazı öğretmenlerin bu düşünceleri paylaşmadığı, Meclis görüşmelerinden anlaşılmaktadır.

Bakan Hamdullah Suphi Bey için kongreden bir süre sonra TBMM’nde görünürde başka nedenlerle verilen, ancak kongrenin de önemle ele alındığı gensoru önergesinin görüşülmesi sırasında yapılan tartışmalar, Anadolu kurtuluş mücadelesini yöneten aydınlar arasındaki bir ayrışmayı da gözler önüne sermektedir. Ulusçuluk ve İslâmcı muhafazakârlık biçiminde özetlenebilecek bu ayrışmanın iki tarafı da bağımsızlıktır. Her iki taraf da Batı’nın öldürücü emperyalizmine ve kozmopolit kültürüne karşıdır. Ayrıştıkları nokta, yeni kuşakların bu temel tutumun altında hangi ideoloji ile yetiştirileceği konusudur.

Kurtuluş Savaşı sonrasındaki siyaset, Hamdullah Suphi’nin temsil ettiği ulusçuluk yönünde gelişmiş, İslâmcı muhafazakârlık ise uzun bir süre için gerilere itilmiştir. Muhafazakârlık, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından yeniden su yüzüne çıkmış ve adım adım büyüyüp yaygınlaşarak günümüzdeki etkisine ulaşmıştır.

Bu gelişme, eğitim felsefesi açısından 1921 Maarif Kongresi’nden günümüze kadar olan öyküyü de bize açıklıkla anlatmaya yaramaktadır.

Mustafa Kemal Paşa’nın bu kongrede dile getirdiği “*Doğu’nun ve Batı’nın etkisinden uzak*” bir ulusal eğitim özlemi, Türk eğitimini yönetenlere ilham verecek değerdedir. Dünya çapındaki amaçlarının gerçekleşmesi için haklı olarak eğitime son derece önem veren küresel sermaye, artık Türkiye’ye Kemalizm’in tarihin çöplüğüne atılmasını öğütlemektedir. ABD ve Avrupa Birliği kurumlarından alınan paralarla ders kitapları didik didik edilmekte, yurdu sevmeye ve onu korumaya yönelik her cümle “*Ders kitaplarında insan hakları ihlali*” sayılmaktadır. Batı merkezli alternatif ders kitapları yazdırılıp basılmaktadır. Bazı kurum ve kişilere göre eğitimin hedefi artık “*Avrupa Birliği yurttaşları*” yetiştirmek olmalıdır.⁵

Türkiye’nin bağımsızlığını her şeyin üstünde tutan, aydınlanmış ve halkçı kuşaklar yetiştirecek bir ulusal eğitim Türkiye’de yeniden canlanacak ve güçlenecekse, bu mücadeleye katılan eğitimcilerin 1921 Maarif Kongresi’ne ilgileri de artacaktır.

5 Bu tip anlayışlar için bkz. Zeki Sarıhan, *Emperyalizm Ulusal Eğitime Meydan Okuyor*, Ankara 2005, Ulusal Eğitim Derneği yayını. İkinci baskı için not: Ders kitaplarının niteliği ile ilgili tartışmalar, siyasi erkin tutumundaki değişikliğe koşut olarak önemli ölçüde değişmiştir. Birkaç yıldan beri ders programları ve kitaplarına yöneltilen eleştiri, bunların bilimsellikten ve çağdaş değerlerden uzaklaştığı yönündedir.

I

1921 MAARİF KONGRESİ'NİN TOPLANDIĞI KOŞULLAR

1. Türkiye'nin İlk Eğitim Kurultayı

2 Haziran 1921 tarihli *Yenigün* gazetesinde şu haber yayımlanmıştır:
MUALLİMLER KONGRESİ

“Maarif Vekâleti, memleketimizin her tarafında öğretim ve eğitim görevi yapan muallimlerin yeni dönem maarif hayatı hakkındaki arzularını ve ihtiyaçlarını ifade edebilmeleri ve aynı zamanda muallimler arasında eğitim ve öğretim hususunda ortak bir hareket hattı belirlenmesi amacıyla, Temmuz’un on beşinde Ankara’da toplanacak olan kongreye muallimleri davet etmeye karar vermiştir. İstihbaratımıza göre kongre, Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa’nın bir nutkuyla açılacaktır. Bu karar, yalnız ilmî bir tahsil ile değil, belki daha fazla ellerine tevdi olunan neslin memlekete en hayırlı bir tarzda hazırlanmasını temin suretiyle memleketin hayatı üzerinde ne kadar mühim bir tesire malik oldukları malûm olan muallimlere Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin verdiği mevkii göstermektedir.”⁶

1921’de toplanan Maarif Kongresi, Türkiye’nin ilk eğitim kurultayıdır. Bu tarihten önce yaklaşık 60 yıllık geçmişi olan eğitim örgütünün kararları, böyle bir kurultay toplanmadan alınmıştır.

Eğitimci Ethem Nejat, 1913’te yayımladığı bir yazısında, eğitim sorunlarından söz ederken bunları çözümlene işinin Maarif Nezareti’ne ve Maarif Nezareti’nin birkaç kalem müdürüne bırakılmayacağını belirterek, öğretmenlerin, eğitimcilerin ve düşünürlerin katılacağı büyük bir kongre toplanmasını ve eğitimin amacının burada saptanmasını önermekteydi.⁷ 1921 Maarif Kongresi, bu satırların yazıldığı tarihten 8 yıl sonra gerçekleşebilmiştir. Gene de Türklerin 20. yüzyıl tarihinin hızlı ilerlediği söylenebilir.

6 *Yenigün*, Sayı 625-245, 2 Haziran 1921, s. 2, sü. 3.

7 *Yeni Fikir*, Mart 328 (1913)’ten naklen, Yahya Akyüz, *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişime Etkileri (1848-1940)*, Ankara 1978, s. 156.

1921'den önce eğitim örgütünde bir kurultay toplanmamakla birlikte, danışma niteliğinde bazı encümenler faaliyet göstermiştir. Faik Reşit Unat'a göre, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra yeniden yapılandırılan Maarif Nezareti'nde "Bugün Millî Eğitim Şûrası adı altında toplanan heyetin bir nevi başlangıcı sayılması caiz" olan Meclisi Kebiri Maarifin yıllık toplantılarında 10 il maarif müdürü, 5 Sultani veya Adadi müdürü veya öğretmeni, 5 okul müdürü veya öğretmeni, 5 özel okul müdürü veya öğretmeni ile sayısı 12'yi geçmemek üzere bakanın dışarıdan çağıracağı kimselerin katılması ile bir ay sürecek Meclisi Kebiri Maarif (Büyük Eğitim Meclisi) yıllık toplantıları esası kabul edilmiştir. 1914'te Bakan Şükrü Bey zamanında bu meclis lağvolunarak yeniden bazı şubeler kurulmuştur.⁸ Eğitimci Sâti Bey (1880-1968), öğretmen okullarının mezunlarını her yıl bir okulda toplayarak Öğretmen Okulu Kongresi düzenlemiştir.⁹ Maarif Kongresi'nden önce son encümen, Sâti Bey başkanlığında 1917'de kurulan ve çeşitli toplantılar yapan Terbiye Encümeni'dir. Bu encümenin üyeleri daha sonra adları eğitim ve kültür hayatında çok duyulmuş şu sekiz kişidir:

1. İbrahim Alaaddin (Gövsa)
2. İhsan (Sungu)
3. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu)
4. Ali Haydar (Taner)
5. Ziya Gökaltp
6. Fazıl Ahmet (Aykaç)
7. Mehmet Emin (Erişirgil)
8. Necmettin (Sadak)¹⁰

Maarif Kongresi'nin toplandığı 1921 yılında Bakanlık, "Telif ve Tercüme Heyeti" adıyla bir birim kurmuştur. Bu kurul, ilk toplantısını kongrenin toplanmasından yaklaşık üç buçuk ay önce, 25 Mart 1921'de Bakan Hamdullah Suphi Bey'in bakanlığı zamanında yapmış ve şu üç konuda karar almıştır:

1. İlkokulların en kolay usullerle yaygınlaştırılması
2. Halka İslâm inancının, benliğinin ve kökeninin öğretilmesi
3. Yüksek bilimlerin yapılması ve yaygınlaştırılması

Kurulun ilk toplantısında hatlar, imlâlar, dil ve Türk edebiyatı, Türk süsleme sanatının tarihi gelişimi hakkında bir eser yazdırılması, bu amaçla köy okulları için taş basması ile hareketli bir *İslâm Dininin Esas Ve İnanç Esasları* adlı kitabın yazdırılarak basılması kararı alınmıştır.

8 Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış*, Ankara, 1964, Millî Eğitim Bakanlığı, s. 25.

9 Cavit Binbaşıoğlu, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, İstanbul, 1995, Millî Eğitim Bakanlığı yayını, s. 87.

10 Cavit Binbaşıoğlu, *age*, s. 129.

Bu kurulun ilk üyeleri de şu kişilerdir.

1. Akçoraoğlu Yusuf
2. Veled Çelebi (İzburak)
3. Ağaoğlu Ahmet
4. Vahidüttin Efendi
5. Kâzım Nami (Duru)
6. Ziya Gökalp
7. Mahmut Esat (Bozkurt)
8. Edip Bey
9. Hakkı Baha (Pars)

Kurulun başkanlığına Akçoraoğlu Yusuf, yazmanlığına ise Hakkı Baha Bey getirilmiştir. Kaynaklarda bu konuda bir bilgi olmamakla birlikte, Maarif Kongresi kararını bu kurulun almış olması ihtimali vardır.

Geçmişte kurulmuş bu danışma kurullarına rağmen, 1930’lu yıllarda okutulan Tarih kitabında da belirtildiği gibi, “Millî Mücadele devrinde maarife verilmiş olan büyük ehemmiyeti gösterecek bir misal de Sakarya Muharebeleri’nin en buhranlı günlerinde, Osmanlı İmparatorluğu’nda **hiç görülmemiş** bir hadise olarak, Ankara’da bir Maarif Kongresi toplanmış olmasıdır.”¹¹

1923’te Eğitim Bakanlığı yeniden örgütlenirken, 8 daire ve dört “Heyet” kurulduğu görülmektedir. Daha sonra Talim Terbiye Kurulu’na dönüşecek olan kurumun adı “Heyeti İlmiye”dir. Bu kurul 1926 yılına kadar sürmüş, o tarihte Millî Talim ve Terbiye Heyeti adını almıştır.¹² Eğitim Bakanlığının beyni sayılan Heyeti İlmiyeler ve Talim Terbiye Kurulu, eğitim politikalarını belirlemede önemli bir rol oynamıştır.

2. 1921’den 1939’a Kadar Neden Eğitim Kurultayı Düzenlenmedi?

1921 Maarif Kongresi’ni düzenleyen Türkiye’nin aydınları, Batı’da çeşitli mesleklerin sorunlarını görüşmek için kurultaylar düzenleme geleneğinden haberdardılar. Bunu, Bakan Hamdullah Suphi Bey’in Meclis’teki konuşmasından anlıyoruz. Öte yandan Türkiye’de kurultay toplama geleneği de oluşmaktaydı. Her şeyden önce parti kurultayları toplanmaktaydı.

11 *Tarih*, Cilt IV, s. 249 (Cümlede siyah dizilmiş ibare metnin aslında da siyahtır)

12 *Millî Eğitim Şûraları (1939-1993)*, Ankara, 1995, MEB, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Şûra Genel Sekreterliği, s. 3-5

VI KONGRENİN YANKILARI

1. Hâkimiyeti Milliye'nin Kongreden Önceki Yorumu

İlk eğitim kongresi, o günün basınında bazı yankılar yapmıştır.

Hâkimiyeti Milliye, kongreden yaklaşık bir buçuk ay önce, 3 Haziran 1921 günü “*Maarif Kongresi*” başlığı ile yayımladığı imzasız (imza yerinde çift yıldız var) yazıda, Kuvayı Milliye karargâhının kongreye verdiği önemi anlatmaktadır. Yazıda bir ülkenin fethedilmesinin ve elde tutulmasının ordu ve eğitimle birlikte mümkün olduğu anlatılmakta, ayrıca yeni dönemde biçim verilecek eğitimin özellikleri hakkında ilk işaretler sıralanmaktadır, yani yaklaşık 3 yıl sonra, 3 Mart 1924'te kabul edilecek Öğretim Birliği Yasası'nın gerekçesi bu yazıda dile getirilmektedir. Yazının “*hayalet ve mücerret*” diye tanımladığı boş inançlara dayalı soyut eğitim yerine, bilime dayalı bilgi verilmesini istemesi de dikkate değer. Yazıyı aşağıya alıyoruz:

MAARİF KONGRESİ

Maarif Vekâletinin teşebbüsü ile Temmuz'un on beşinde Ankara'da bir Maarif Kongresi toplanacağını iki gün evvelki gazetelerde okuduk. Kongre bütün maarif müdürlerini, sultani, darülmüallimîn yahut adadi müdürlerini ve kısmen maarif müfettişlerini ihtiva edeceği, yani muallimler ordusunun kuvvetli bir mümessili halinde toplanacağı için, kendisini ehemmiyetle beklemek ve toplanmasını Anadolu irfan hayatında mühim bir hadise gibi telakki etmek mecburiyetindeyiz.

Fertlerin hayatı gibi milletlerin hayatı da baştanbaşa bir savaş, fasılasız devam eden bir kavga demektir. Cephelerdeki muvaffakiyeti ne zaman cephe gerilerindeki muvaffakiyetle tamamlarsak, cephelerde bir senedir kurulan ordunun himmetini ne zaman cephe gerisinde mücehhez bir muallim ordusunun verimli faaliyeti ile ikmal edersek, o zaman bekamıza ait hazırlıkları düzenlemiş oluruz. Milletleri muzaffer eden iki esaslı unsur, asker ve

muallimdir. 1870 Muzafferiyeti'ni kazanan Mareşal Moltke'yi tebrik ettikleri vakit Alman kumandan, "Bu zaferi Prusya muallimleri kazandılar" demişti.* Önü kahramanı İsmet Paşa'nın askerî kudretini düşünürsek, ta ilkokul tahsilinden itibaren kudreti yavaş yavaş besleyen ve geliştiren amilleri, yedi yaşındaki çocuktan böyle bir askerlik dehası yetiştiren hocaları hatırlamak nasıl mümkün olur?

Venizelos'un askerleri iki sene evvel İzmir'e ayak bastıkları vakit, Giritli başvekilin maarif nazırı, şehirde bir darülfünun tesisine çalışıyordu. Bunun için lazım gelen proje hazırlandı, muallimler tedarik edildi, bütçe yapıldı. Eğer Venizelos düşmeseydi, bizim için Eftunların suikastı derecesinde tehlikeli olan bu kaleyi, belki şimdiye kadar kurulmuş meş'um kapılarını açmış görecektik. Türkiye'yi nüfuz mıntıkalarına, istismar mıntıkalarına ayıran ecnebi devletlerin benimsedikleri yerlerde bir an evvel mektep açmak veya açılmış mektepleri kapatmamak için gösterdikleri dikkat malûmdur. Bunlar gösterir ki, memleketleri fethetmenin usulü bir değil, ikidir. Ordu ve mektep! Ne vakit ki mektep orduya yardım etmez, ne vakit ki ordu zaferini mektep fütuhâtı takip etmezse, mutlaka o zafer boşa gitmiş, o fetih akamete uğramıştır. Eğer vaktiyle yeniçerilerin ta Viyana'ya kadar yürüyüp zaptettiği ülkeleri mektep ve maarif kudretiyle de ele geçirmeye çalışsaydık, oralardan belki bu kadar seri dönmezdik.

İşte bu düşüncelerin sevkıyledir ki Anadolu'da irfan faaliyetinin şayanı dikkat bir hadisesi olan Maarif Kongresi'ne fevkalade ehemmiyet atfediyoruz. Bu kongre, Türk hükümet hayatında ilk defa olarak mektep ve tahsil namına mevcudumuzun neden ibaret olduğunu öğretecek, mektep ve tahsil için mesaimizin istikametini tayin edecektir. Kongrede toplanacak liva murahasları kendi mıntıkalarının bugünkü maarifine ait malumat verecekler ve geleceğe ait müşterek maarif programını münakaşa edeceklerdir.

Memleket maarifinde vahdet temin etmek, terbiye ve tedris usullerini ortak bir esasa bağlamak, çocuklarımızı hususi içtihatlarla göre yetiştirmekten kurtarmak, velhasıl müşterek ve mütecanis evsaf ile mücehhez bir nesil yetiştirmek ancak bu gibi kongrelerin vereceği fırsatlardan istifade ile tahakkuk eder. Bu itibarla Maarif Kongresi, Anadolu irfanı için adeta bir pusula vazifesi görecektir. Maarif Vekâleti, bu kongre teşebbüsüyle mekteplerini hayalî ve soyut şeyler ile değil, müspet ve muayyen mevzular üzerinde muallimlerinin vereceği hakiki malûmat ile yürütmek hususundaki niyetini gösteriyor. Bu güzel niyeti takdir etmek bir vazifedir.²⁶¹

* **Mareşal Helmut von Moltke** (1800-1891) 1858-1888 yılları arasında Prusya ve Alman genel kurmay başkanıydı. 1870'te başlayan Fransız-Alman savaşını Moltke'nin başında olduğu Alman orduları kazanmıştı. (*AnaBritannica*)

261 *Hâkimiyeti Millîye*, Sayı 202, 3 Haziran 1921'den naklen *Devrin Yazarlarının Kalemîyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, C. I, Derleyenler, Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman, İstanbul, 1981, Kültür Bakanlığı Yayını, s. 579. Çok az sadeleştirilmiştir.

DİZİN

16 Numaralı Not Defteri, 76.
20. Yüzyıl, 15, 157.

A

ABD Hükümeti, 44.
ABD, Amerika, 11, 44, 45, 53, 152.
Abdulgafur Efendi, 153.
Abdurrahman Şeref Bey, 36.
Abdüllatif Suphi Paşa, 39.
Abidin Bey, Dr. 142.
Acem, 86.
Açıksöz, 10, 14, 25-27, 36, 37, 43, 73, 76, 81, 102, 103, 116, 118, 153.
Adana Mıntıkası Maarif Mecmuası, 14, 139, 140.
Adil Bey (Kastamonu), 70, 163.
Adnan Bey, Dr (Adıvar), 34, 75, 161, 162.
Afyon, Afyonkarahisar, 22, 24, 57, 65, 68, 70, 163.
Ağaoğlu Ahmet, 17, 34, 38, 162.
Ahmet Bekir Palazoğlu, 67, 81, 104.
Ahmet Edip Bey, 30, 100, 101, 126, 161.
Ahmet Hamdi Bey (Muş Mebusu), 42, 154.
Ahmet Hulusi Efendi, 166.
Ahmet Nuri Bey, 70, 163.
Ahmet Tevfik, 90.
Akçoraoğlu Yusuf, 17, 37.

Akdeniz, 109.
Akin Savaşları, 23.
Alanyund İstasyonu, 23.
Âli Dersler, 13, 32-37, 60, 66, 67, 69, 74, 168.
Ali Haydar (Taner), 16.
Ali Kemal (Gazeteci, bakan), 26, 40, 43, 111.
Ali Kemal (Konya), 163.
Ali Sait Bey, 34.
Ali Vefa Bey, 50, 154.
Alman, 114, 118.
Almanya, 53, 123, 127.
Altıntaş, 22.
Amasya Genelgesi, 20.
Amerikalılar, 40, 110, 152.
Amerikan, 20, 45.
Amerikan okulları, 53, 110.
Anadolu, 9, 11, 25, 26, 27, 29-32, 38, 40, 41, 49, 51, 58, 66, 67, 69, 70, 73, 74, 81, 87, 92, 93, 96, 100, 102, 103, 107, 109, 110, 113-115, 118, 119, 122, 126, 147, 151, 152, 154, 157, 158.
Anadolu Ajansı, 59, 64, 66, 103.
Anadolu basını, 73, 119.
Anadolu Duygusu, 42.
Anadolu gazeteleri, 14, 25.
Anadolu kurtuluş mücadelesi, 11.

Anadolu liseleri, 130.
 Anadolu Millî Mücadelesi, 44.
 Anadolu Terbiye Mecmuası, 32, 36, 37,
 70, 82, 121, 123, 128.
 Anadolu Türklüğü, 92.
 Anadolu Üniversitesi, 38.
 Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk
 Grubu, 42.
 Anafartalar, 117.
 Anglosaksonlar, 86.
 Ankara, 7-9, 12, 15, 17, 20, 24, 25, 29-32, 34-
 37, 41-43, 49, 51-54, 57, 59, 60, 65, 67-71,
 73, 74, 77-84, 94, 100, 102, 103, 108,
 111-113, 115-117, 131-133, 138, 139, 152,
 155, 157, 163, 164.
 Ankara Hükümeti, 13, 18, 26, 29, 37, 39,
 54.
 Ankara Maarif Müdüriyeti, 67.
 Ankara Maarif Vekâleti, 9, 149, 164.
 Ankara Muallime ve Muallimler Cemiyeti,
 30, 99.
 Ankara Öğretmen Okulu, 87.
 Ankara Sultanisi, 32, 65, 100.
 Antalya, 40, 41, 53, 70, 146, 147, 154.
 Arap, 86, 87.
 asker öğretmen, 49.
 Asyalı, 83.
 Atilla İlhan, 83.
 Avni Bey (Konya), 163.
 Avrupa, 10, 11, 38, 45, 68, 86-88, 115, 136,
 147, 159.
 Avrupalı, 86, 115, 133, 137.
 Ayasofya Rüştîyesi, 39.
 Aydın, 20, 40, 52, 70, 100, 163.
 Aydınlanma, 30, 31, 38.
 Ayvacık, 23.
 Ayyıldız Spor Kulübü, 43.
 Azerbaycan, 40.

B

Babalık, 14, 43, 59, 64, 66, 67, 73, 81, 111.
 Babıâli Caddesi, 86.
 Bağımsızlıkçı muhafazakârlar, 18.
 Baha Tevfik Bey, 70, 163.
 Bakanlar Kurulu, 42, 45, 50, 127, 155.
 Balıkesir, 21, 58, 123, 144, 154.
 Balkan Savaşları, 44, 100, 123.
 Bartın Lisesi, 123, 124, 163.
 Basın ve Haber Alma Genel Müdürlüğü,
 41.
 Başören, 23.
 Batı, 11, 17, 20, 38, 69, 77, 82, 83, 85, 88,
 89, 96, 115, 142, 157-159.
 Batı Anadolu, 20, 22, 40.
 Batı Cephesi, 7, 21-24, 27, 103.
 Batı Cephesi Karargâhı, 23.
 Beşiktaş Derneği, 29.
 Beyoğlu, 86.
 Bilecik, 22, 65.
 Birinci Cihan Harbi, 84.
 Birinci Dünya Savaşı, 51, 157.
 Birinci Grup, 42, 154, 158.
 Birinci Maarif Şûrası, 19, 58, 131, 157, 162.
 Birinci Süvari Komutanı, 23.
 Birlik, 123, 125.
 Bitlis, 42, 69, 135, 154.
 Bozöyük, 22.
 Britanya, 118.
 Buhran, 17, 131, 144, 147, 149, 152.
 Burdur, 30, 49, 70, 163.
 Bursa, 21, 23, 26, 43, 89, 100, 123, 167.
 Bursa Türk Ocağı, 43.
 Bükreş Elçiliği, 44.
 Bükreş Üniversitesi, 44.
 Büyük Millet Meclisi Hükümeti, 15, 146,
 157.
 Büyük Millet Meclisi, 15, 20, 33, 50, 71-73,
 75-77, 79, 88, 89, 93, 122, 127, 132, 137,
 148.
 Büyük Taarruz, 21, 43.

C

- Cafer Öztürk, 132.
 Cavit Binbaşıoğlu, 8, 84, 124.
 Celal Bey (Genç Mebusu), 154.
 Cemal Hüsnü Bey, 32-35, 37, 108, 162.
 Cemil Münir Bey, 37.
 Cemil Öztürk, 30, 37, 60, 126.
 Cemil Sena, 166.
 Cermenler, 86.
 Cevat Geray, 59.
 CHP, 44.
 Cudi Bey, 70, 163.
 Cumhuriyet, 12, 18, 19, 44, 51, 68, 82-85,
 88, 91, 100, 124, 125, 128, 130-132, 158.

Ç

- Çamtepe, 24.
 Çarlık, 121.
 Çiftlik Mektepleri, 90
 Çin Türkiistanı, 121.
 Çukurlar, 23.
 Çukurova, 20.
 Çuruyanis, 23.

D

- Dağyolu, 44.
 Darülfünun, 19, 30, 38, 68, 69, 95, 100-
 102, 105, 114, 136.
 Darümuallimîn, 36, 54, 63-66, 71-75, 90,
 101, 102, 105, 113, 115, 125.
 Darüşşafaka, 48, 100, 101.
 Davul, 39.
 Defteri Hakani Yazıişleri Müdürlüğü, 39.
 Demiryolu, 65.
 Denizli, 70, 126, 163.
 Dersiâmlar, 29.
 Devrimci Cumhuriyet, 19.
 Devrimci Eğitim Şûrası, 131.
 Doğu, 11, 20, 34, 40, 65, 77, 85, 88, 89, 96,
 109, 115, 158.

- Doğu Anadolu, 20, 40, 65.
 Doğu Trakya, 21.
 Dördüncü Millî Eğitim Şûrası, 130.
 Dördüncü Tümen, 22.
 DP (Demokrat Parti), 44, 45, 154.
 Dumlupınar, 141.
 Dünya Savaşı, 11, 20, 44, 51, 77, 127, 157.

E

- Edebiyat Fakültesi (İstanbul), 30, 43.
 Edebiyat Fakültesi Müderrisler Meclisi,
 34, 38.
 Edip Bey, 17, 67, 106, 109.
 Edirne, 40, 100, 123.
 Efzun, 114.
 Ege Bölgesi, 40
 Eğitim Bakanlığı, 13, 17, 31, 32, 34, 40, 41,
 51-53, 55, 60, 61, 78, 101, 105, 123, 126,
 129, 130, 136, 154, 158, 161.
 Millî Eğitim Bakanlığı, 8, 12, 13, 44.
 eğitim bütçesi, 52, 53.
 Eğitim Kongresi, 42, 85, 113, 132, 158.
 Emel, 43.
 Emet, 22.
 Emin Bey (Erzincan Mebusu), 153.
 Emniyet Genel Müdürlüğü, 52.
 Emperyalizm, 11.
 erkâmı harbiye, 66, 67, 115, 119.
 erkâmı maarif, 66, 67, 81, 103.
 Erkek Öğretmen Okulu
 Ermeniler, 109.
 Eskişehir, 21-24, 26, 57, 65, 123.
 Eskişehir İstasyonu, 23.
 Eskişehir Savaşları, 24.
 Eşref (Konya), 163.
 Ethem Nejat, 15, 29, 86, 91.

F

- Faik Reşit Unat, 16, 66, 83, 104.
 Fakir Baykurt, 131.

Fazıl Ahmet (Aykaç), 16.
 Fecri Âti, 39.
 Fevzi Bey, 166.
 Fevzi Paşa, 22-24.
 Fransızca, 39, 44, 106, 111, 129, 150, 163.
 Fransızlar, 20, 65.
 Fuat Bey, 35, 162.
 Fuat Gündüzalp, 14, 123-125, 163.

G

Galatasaray Sultanisi, 151.
 Garp Türkleri, 120.
 Gayrimüslim mektepleri, 46, 48.
 Gazi Mustafa Kemal Paşa, 122, 137.
 Gediz, 22.
 Gemlik, 26.
 Genç Kalemler, 39.
 Genelkurmay Başkanlığı, 44.
 Günebakan, 44.
 Güney, 20.
 Güneydoğu Anadolu, 20, 40, 65.
 Gençlik Derneği (Kastamonu), 36.
 Genelkurmay, 23, 66.
 Giresun, 37, 69, 70.
 Giresun gazetesi
 Girit, 114.
 Güneydoğu, 20, 65.

H

Hacı Atıf Efendi, 52.
 Hafız Ahmet Fevzi Efendi, 166.
 Hafız Mehmet Bey, 145.
 Hafız Kütüp Ömer Efendi, 166.
 Hakikat (Amasya), 14, 27, 66, 67, 73, 103.
 Hâkimiyeti Milliye, 14, 26, 27, 31, 32, 34,
 45, 56-58, 61, 63-68, 70, 71, 73, 75-77,
 88, 92, 96, 102-105, 108, 113, 114, 115,
 126, 127, 137, 141.

Hakkı Baha (Pars), 17, 30, 33.
 Hakkı Hilmi Bey, 112, 163.
 Hakkı Tarık (Us), 94-98.
 Halide Edip (Adivar), 33, 34, 70, 162.
 Halifelik, 19.
 Halil İbrahim Bey, 154.
 Halk Dersleri, 29, 30, 32.
 Halk Mektepleri Teşkilatı, 127.
 Halkçılık, 10, 30, 32, 147, 155.
 Halkevleri, 44.
 Hamdi Bey (Aydın Mebusu), 52.
 Hamdi Bey (Orta Öğretim Kâtibi), 166.
 Hamdi Efendi, 166.
 Hamdullah Suphi (Tanrıöver), 7, 8, 10, 11,
 13, 16-18, 31-34, 36, 37, 39-46, 49, 50, 52-
 54, 57, 58, 60, 69, 73-75, 87, 92, 93, 97-
 102, 106-109, 111, 125, 127, 129, 135-142,
 145-148, 150-155, 157, 158, 161.
 Harbi Umumi, 47, 79, 149.
 Harbiye, 48, 119, 149, 152.
 Harf devrimi, 19.
 Hasan Âli Yücel, 19, 45, 51, 55, 61, 66, 70,
 81, 111, 131, 164.
 Hasan Basri Bey (Çantay), 144-148, 150-
 153.
 Hasan Bey (Maliye Bakanı), 37.
 Hasan Celal Güzel, 62, 132.
 Hasan Fehmi Bey (Denizli Maarif Müdü-
 rü), 70, 137, 163.
 Haydar Bey, 70, 162, 163.
 Heyeti İlmiye, 17, 19, 84, 107.
 Hıfzırrahman Raşit (Öymen), 63.
 Hıristiyan, 23.
 Hilmi, 100.
 Hoca Esat Efendi, 100.
 Hürriyet Partisi, 44.
 Hürriyetin İlanı, 119.
 Hüseyin (Elazığ Mebusu), 55.
 Hüseyin Bey, 35, 162.

İ

İcra Encümeni, 41.
 İçel, 44.
 İçişleri Bakanlığı, 43, 52.
 İdman Ocağı (Trabzon), 43.
 İhsan (Sungu), 16.
 İhsan Bey (Cebelibereket Mebusu), 145.
 İhsan Hami Bey (Diyarbakır Mebusu), 70, 163.
 İkdam, 14, 27, 59, 66, 69, 73, 76, 81.
 ikili iktidar, 20.
 İkinci Dünya Savaşı, 11, 44.
 İkinci Grup, 158.
 İkinci Heyeti İlmiye, 107.
 İkinci İnönü Zaferi, 21.
 İkinci Konstantin, 24.
 İkinci Meşrutiyet, 16, 68, 84, 92, 158.
 İkinci Meşrutiyet Devrimi, 10, 29.
 İkinci Ulusal Eğitim Kurultayı, 133.
 İktisat Bakanlığı (Vekâleti), 127, 128.
 İlköğretim Kararnamesi, 130.
 ilköğretim mecburiyeti, 48, 150.
 İlköğretim Programı, 106.
 İlköğretim reformu, 91.
 İlmî Konferanslar ve Âli Dersler, 32.
 İnebolu, 69, 136, 137.
 İnegöl, 21.
 İngilizler, 20, 22, 40, 41, 109, 118.
 İngiltere, 152.
 İnönü, 21, 24, 114.
 İran, 87.
 İslâm dünyası, 41.
 İslâm ordusu, 27.
 İslâm, İslâmiyet, 13, 16, 27, 86, 146, 147, 150.
 İslâmcı muhafazakârlar, 11.
 İsmail Habip (Sevük), 25-27, 100, 139.
 İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), 14, 16, 30, 31, 37, 61, 68, 69, 83, 101, 102, 108, 126, 136, 137, 162.

İsmail Hakkı Tonguç, 66.
 İsmail Mahir Efendi, 90, 91.
 İsmail Suphi (Soysallıoğlu), 49, 50.
 İsmet Paşa (İnönü), 21-23, 26, 114.
 İstanbul, 20, 27, 30, 36, 39-44, 48, 49, 51, 53, 55, 69, 74, 76, 81, 86, 89, 95,
 İstanbul Birinci Divanı Harbi, 41.
 İstanbul Boğazı, 20.
 İstanbul Erkek Öğretmen Okulu, 94, 123.
 İstanbul gazeteleri, 14, 25, 27, 59, 73, 95, 154.
 İstanbul Hükümeti, 20.
 İstanbul ilkokul öğretmenleri, 43, 55.
 İstanbul Kız Öğretmen Okulu, 90.
 İstanbul Maarif Nezareti, 146, 147, 149.
 İstanbul Muallimler Cemiyeti, 59, 60, 73, 75, 94-98, 100, 106.
 İstanbul Öğretmen Okulu, 39, 99, 100.
 İstanbul sultanileri, 151.
 İstanbul Üniversitesi, 38, 43, 68.
 İstiklal Harbi, 103.
 İstiklal Marşı, 42.
 İstiklal Savaşı, 84, 132.
 İsveçliler, 110.
 İsviçre, 152.
 İtalya, İtalyan, 53.
 İtilaf Devletleri, 20, 40.
 İttihat ve Terakki Kongresi, 86.
 İttihat ve Terakki Partisi, 29.
 İzmir, 20, 21, 24, 26, 40, 41, 53, 68, 70, 99, 100, 114, 123, 161.
 İzmir Öğretmen Okulu, 29.
 İzmit, 22.

J

Jandarma, 52.
 Japonlar, 109.
 John Dewey, 126.

K

Kadın hakları, 85, 124.
 Kadri Bey (Diyarbakır Mebusu), 148.
 Kafkas, 43.
 Kalecikli Ömer Ağa, 46.
 Kâmil Bey (Muhasebe Başkâtibi), 166.
 Kanlıpınar, 24.
 Karacahisar, 23.
 Karadeniz, 65.
 Karadeniz Ereğli Eğitim Fakültesi, 133.
 Karaelmas Üniversitesi, 133.
 Karahisar, 25, 117.
 Karesi
 Kastamonu, 30, 36, 70, 133, 163.
 Kastamonu Sultanisi, 37, 43.
 Kayseri, 24, 57, 69, 100, 123.
 Kayseri Köy Muallim Mektebi, 126.
 Kâzım Nami (Duru), 17, 30, 32, 34, 37, 67,
 82, 99, 101, 102, 108, 121, 161.
 Kemalistler, 24.
 Kemalizm, 11.
 Kırgızistan, 121.
 Kız Numune İdadisi, 129.
 Kız sultanileri, 128, 130.
 Kolonkaya-Oluklu Tepe, 22.
 Kongre Temsil Heyeti, 20.
 Konya, 30, 41, 43, 59, 64, 65, 68, 70, 81,
 111, 112, 138, 163.
 Kozmopolit, kozmopolitizm, 11, 86.
 Köprühisar, 22.
 Köy Eğitim Okulları, 130.
 Köy Enstitüleri, 91, 124, 125, 130, 158.
 Köy Mektepleri, 146, 150.
 Kurtuluş Savaşı, 8, 9, 11, 14, 18, 23, 27, 34,
 37, 38, 44, 50, 51, 53, 55, 60, 83, 88,
 100, 116, 128, 141, 155, 157-159.
 Kuvayı Milliye, 20, 26, 113, 154.
 Kuvayı Milliyecilik, 83, 119, 157.
 Kuzey Türk Muallim Ordusu, 120.
 Kuzey Türkleri, 119-121.

Kütahya, 21-23, 57, 65, 69, 70.
 Kütahya-Eskişehir Savaşları, 24.

L

La Question Armenienne et un..., 44.
 Laik Milliyetçiler, 18, 158.
 Laiklik, 124.
 Latin Harfleri, 124.
 Latinler, 86.
 Leman Hanım, 100.
 Lloyd George, 118.
 Londra, 40.

M

M. Feyzi, 119, 121.
 M. Necati Sepetçioğlu, 44.
 M. Rauf İnan, 62, 85.
 Maarif Mecmuası, 14, 31, 49, 139.
 Maarif müdürlükleri, 69, 130.
 Maarif Nezareti, 15, 16, 90, 146, 147, 149.
 Maarif Şûrası, 12, 19, 57, 58, 69, 131, 157,
 162.
 Maarif Teşkilatı Tadilat Kanunu, 129.
 Maarif Vekâleti, 9, 12, 15, 60, 61, 65-67, 72,
 74, 75, 80, 84, 105, 106, 113, 114, 125,
 127-129, 138, 147, 149, 154, 164.
 Maarif Vekâleti Mecmuası, 61, 126.
 Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı, 19, 164.
 Maarif Vekâleti Özel Kalem, 35, 161.
 Mahmut Esat (Bozkurt), 17, 30, 31, 33-35,
 38, 41, 42, 100, 162.
 Manisa, 21, 40, 44, 99.
 Mazhar Müfit (Kansu), 42, 53, 99, 100,
 139-141.
 Mecburi Muallimlik ve Tabiplik Kanunu,
 50.
 Meclis, 7, 8, 11, 13, 17, 18, 20, 22, 24, 30,
 41-45, 47-49, 52, 54, 57, 60, 68, 83, 87,
 91, 118, 130, 135, 138, 140, 141, 144, 145,
 148, 150, 152-155, 158.

Meclis araştırması, 42.
 Meclisi Kebiri Maarif, 16.
 Medrese, 19, 53, 103, 104, 111, 128, 129, 139, 158.
 Mehmet Akif (Ersoy), 30, 36, 42.
 Mehmet Bey (Evrak Mümeyyizi), 166.
 Mehmet Emin (Erişirgil), 16, 37, 69, 101, 136, 137, 162.
 Mehmet Şükrü Bey, 139.
 Mehmet Vehbi Bey (Bolak), 32-35, 41, 42, 154, 162.
 Mehmet Ziya Efendi, 166.
 Mektebi Sultani, 39.
 Merkezefendi Mezarlığı, 44.
 Meşrutiyet Devrimi, 10, 29.
 Millet Meclisi, 76, 82, 118, 139, 140.
 Millî Edebiyat, 40.
 Millî Eğitim Kongresi, 59.
 Millî Eğitim Şûraları, 7, 10, 110, 123, 132.
 Millî Eğitim Şûrası, 16, 19, 62, 105, 130, 132, 133.
 Millî Hükümet, 30, 61, 84, 93, 119.
 Millî Mücadele, 7, 17, 37, 40, 44, 60, 82, 83, 92, 111, 131, 141, 155.
 Millî Savunma, 24, 47, 128.
 Misakı Maarif, 60.
 Misakı Millî, 157.
 Mithat Bey, 34, 162.
 Moltke (Mareşal), 114.
 Mondros Ateşkes Anlaşması, 20.
 Muallime ve Muallimler Kongresi, 59, 61, 64, 79, 81, 102.
 Muallimîn Kongresi, 59, 61, 105, 177.
 Muallimler Kongresi, 12, 15, 58, 59, 64, 72, 75, 76, 82, 107, 115-119, 136, 138, 143, 172.
 Muallimler Mecmuası, 14, 59, 64, 95, 98, 100, 101.
 Muhittin Bey, 32.
 Mustafa Bey (Siverek Mebusu), 55.
 Mustafa Kemal Bey, 146.

Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), 7, 9-12, 14, 15, 18, 20, 21, 23, 27, 30, 33, 41, 59, 60, 62-64, 71-76, 79, 81-85, 87-89, 91, 92, 94, 96, 98, 99, 101-103, 115, 117-122, 132, 137, 139, 153, 157, 158, 161, 184, 185.
 Mustafa Necati, 37.
 Mustafa Şeref Bey, 33.
 Mutlakiyet dönemi, 90.
 Muttalip Tepe Ovası, 24.
 Müdafaai Hukuk Dernekleri, 20.
 Müdafaai Milliye ve Terbiye, 86.
 Müfide Ferit (Tek), 33, 34, 70, 162.
 Mülkiyei Şahane, 48.
 Müttefik Komisyonu, 40.
 Müttefikler, 20, 26.

N

Nafia Bakanlığı, 65.
 Nafiz Bey 145, 148, 154
 Nasuhçal, 22.
 Nâzım Bey (Yarbay), 23.
 Necati Bey (Konya) 163
 Necmettin Sadık (Sadak), 16.
 Nevzat Ayas, 29, 32, 51, 62, 67, 68, 107, 111, 129, 155, 156.
 Niyazi Altunya, 8, 60, 132, 161.
 Niyazi Bey, 33, 34, 162.
 Nizamettin Ali Bey, 38.
 Nuri Efendi, 166.

O

11. Tümen, 22.
 12. Grup, 22.
 12. Millî Eğitim Şûrası, 62, 132.
 13. Yunan Tümeni, 24.
 Orduya Hitap, 27.
 Ortaöğretim programı, 105.
 Osman Bey (Lazistan Mebusu), 142, 144.
 Osman Nuri Bey (Konya), 91, 92, 96, 158, 163.

Osman Nuri Ergin, 61.
 Osmanlı Bilim Derneği, 29.
 Osmanlı Hükümeti, 20.
 Osmanlı İmparatorluğu, 17, 20, 99.
 Osmanlı Mebuslar Meclisi, 20.
 Osmanlı Tarihinde Anadolu, 31.
 Osmanlılar, 143.

Ö

Öğretim Birliği Yasası, 113.
 Öğretmen dergisi, 124.
 Öğretmen Dünyası, 55, 76, 98, 110, 114,
 132, 167, 169.
 Öğretmen Okulu Kongresi, 16.
 Öğüt, 14, 26, 31, 34, 35, 43, 59, 63, 65, 67,
 72, 75, 76, 79, 81, 87, 93, 95, 97, 98, 101,
 102, 105, 107, 167.
 Özel idare, 52, 54.

P

Padişah (Vahdettin), 21, 39, 41
 Papulas, 22, 24.
 Paris, 40.
 Paris Barış Konferansı, 20.
 Peyamı Sabah, 14, 26, 75, 79, 81, 167.
 Polatlı, 24
 Prens Nikola, 24.
 Program Komisyonu, 128, 129.
 Prusya Muallimleri, 144.

R

Ragıp Bey, 33
 Ragıp Bey (İlk Tedrisat Mümeyyizi), 168.
 Rasim Bey (Konya), 164, 206.
 Refet Bey (Adana Maarif), 67, 68, 162.
 Reji İdaresi Tercüme Kalemî, 37.
 Resimli Kitap, 39.
 Resimli Roman, 39.
 Rıza Nur, 33, 34, 41, 42, 54, 55, 67, 86, 99,
 162.

Roma 40
 Romalılar, 143.
 Romanya, 44
 Rum okulları, 53.
 Rumca gazeteler, 25.
 Rusya, 37, 40, 45, 155.
 Ruşen Eşref (Ünaydın), 33, 34, 161.

S

Sabit Bey (Konya), 163.
 Sadık Bey (Samsun Maarif Müdürü), 70,
 163.
 Saffet Arıkan, 125.
 Sağlık Komisyonu, 50.
 Sahaflar, 86.
 Sakarya, 17, 23, 24, 57, 60, 83, 132.
 Sakarya Savaşı, 24, 55, 83.
 Salih Efendi, 100.
 Sami Nabi Özerdim 85
 Samsun, 20, 43, 69, 70, 154, 163.
 Sarıköy, 24.
 Saruhan, 40, 54.
 Savran, 22.
 Seçil Akgün, 59, 60, 168.
 Selanik Öğretmen Okulu, 90.
 Selçukiler, 143.
 Semerkand, 43.
 Serbest Âli Dersler, 32, 37, 60, 168.
 Serveti Fünun, 39.
 Sevr Anlaşması, 30, 36.
 Seyitgazi, 21, 22, 23, 24.
 Seyitömer, 22.
 Seyyar konferansçılar, 31, 49.
 Seyyar Konferansçılar, 31, 46, 49.
 Sincanlı, 22.
 Sivas, 20, 30, 69, 125, 127, 129,
 Sivas Muallimler Birliği, 125.
 Sivas Vilayet Matbaası, 124, 169.
 Slavlar, 86.
 Sovyetler, 41.

Suat Bey (Göçmenler Genel Müdürü), 33, 34, 35
 Suat Bey (Haricîye Müsteşarı), 33, 34
 Sultanahmet, 40.
 Sultanahmet Camii, 40.
 Suphi Nuri (İleri) , 37, 38.
 Süleyman, 27
 Süleyman Sırrı, 50.

Ş

Şahver Hanım, 71, 102, 106, 163.
 Şer'îye ve Evkaf Bakanlığı
 Şerafettin Bey, 22.
 Şeyh Şamil, 122.
 Şûrayı Ümmet, 39.
 Şükrü Bey (Ankara Maarif Müdürü) 165
 Şükrü Bey (Maarif Nazırı) 16

T

Tahrir Heyeti, 123.
 Talat Bey (Bolu Maarif Müdürü), 70, 162.
 Talim Terbiye Kurulu, 17, 99.
 Tanzimat, 9, 30, 39, 69, 86, 124, 145, 157.
 Tanzimat Maarifi, 86.
 Tavşanlı, 21, 22.
 TBMM, 6, 9, 10, 11, 13, 21, 39, 41, 42, 51, 52, 54, 55, 57, 86, 87, 88, 91, 128, 129, 135, 136, 137, 138, 139, 142, 153, 154, 155, 161, 169, 170.
 TBMM Hükümeti, 9, 21.
 Tedrisatı İptidaiye, 90, 101, 130, 177.
 Tedrisatı İptidaiye Kanunu Muvakkatesi, 90, 130.
 Teke Yayla, 22.
 Telif ve Tercüme Heyeti, 16, 65, 67.
 Terbiye Encümeni, 16.
 Terbiyeye İptidaiye Islahatı, 29, 91.
 Tercümanı Hakikat, 14, 43, 66, 67, 73, 103, 154, 168.
 Tevfik (Van Mebusu) 154.

Tevfik Rüştü (Aras), 36.
 Tevhidi Efkâr, 25, 26, 153.
 Tevhidi Tedrisat Yasası, 18.
 Tıbbiye Mektebi, 48, 149.
 Trabzon, 43, 47, 53, 123, 145.
 Tunalı Hilmi Bey, 146.
 Türk, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 30, 33, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 60, 61, 62, 63, 67, 68, 69, 75, 79, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 103, 105, 106, 107, 110, 114, 115, 116, 119, 120, 121, 131, 132, 139, 141, 154, 157, 159, 161, 168, 169, 170.
 Türk 12. Kolordusu, 21.
 Türk Batı Cephesi, 21.
 Türk Cephe Karargâhı, 24.
 Türk Devrimi, 82, 92.
 Türk edebiyatı, 16.
 Türk gazeteleri, 25, 27.
 Türk Kurtuluş Savaşı, 60, 83.
 Türk ordusu, 21, 22, 23, 24, 25, 27.
 Türk 3. Grubu, 22.
 Türkçe, 4, 39, 45, 106, 129.
 Türkçü, 10, 13, 18, 31, 40, 154, 157.
 Türkçü-halkçılar, 18.
 Türkçülük, 10, 34, 92, 155.
 Türkistan, 121.
 Türkiye, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 27, 29, 32, 33, 34, 35, 40, 41, 42, 44, 51, 53, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 107, 111, 114, 116, 119, 120, 122, 126, 128, 129, 131, 132, 143, 156, 157, 159, 161, 164, 166, 168, 169, 170.
 Türkiye Maarif Tarihi, 61, 62, 100, 169.

Türkiye Muallime ve Muallimler Birliği,
42.

Türkiye Muallime ve Muallimler Cemiyeti,
82.

Türkiye Öğretmenler Sendikası, 131.

Türkocağı, 29, 40.

U

Ulusal eğitim, 86.

Ulusal Eğitim Derneği, 4, 11, 132, 133, 169,
170.

Ulusçuluk, 11.

Uşak, 21, 24, 25, 26, 65.

Uşak Cephesi, 25.

Ü

Üç Saray, 23.

Üç Saraylar, 23.

Üç Tepeler, 23.

Üniversite, 19, 29, 38, 43, 68.

Üsküp Darülmuaallimîni, 90.

V

Vahidüttin Efendi, 17.

Vakit, 14, 25, 26, 27, 30, 33, 35, 40, 43, 68,
69, 70, 73, 76, 81, 94, 95, 97, 99, 108,
109, 110, 127, 138, 153, 163, 168, 183,
185.

Vehbi (Bitlis Mebusu), 154.

Vehbi Bey (Bkz. Mehmet Vehbi Bey) , 33,
35, 37, 41, 42, 70, 111, 154, 162.

Veled Çelebi Efendi, 33, 34, 162.

Veli Bey, 34, 162.

Venizelos, 114.

Viyana, 40, 114.

Y

Yabancı okullar. 103.

Yahya Akyüz, 15, 62, 68, 70, 78, 81, 82,
84, 85, 86, 90, 91, 99.

Yahya Galip Bey, 138.

Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), 33, 34,
161.

Yeni Fikir, 15, 86.

Yeni Harfler, 18.

Yenigün, 14, 15, 26, 27, 31, 33, 34, 35, 36,
37, 38, 55, 56, 58, 59, 61, 64, 65, 66, 67,
72, 73, 75, 76, 79, 81, 93, 94, 97, 98, 99,
100, 102, 105, 107, 108, 110, 119, 121,
155, 161, 167, 168, 172, 173, 174, 177, 178,
182.

Yeni Medrese, 111, 129.

Yenişehir, 21, 22, 23, 25, 117.

Yumruçal, 22.

Yunan, 7, 12, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 31,
36, 43, 53, 57, 58, 108, 115, 117, 119, 122,
133.

Yunan Genel Karargâhı, 21.

Yunan Hükümeti, 24.

Yunan 3. Tümeni, 22.

Yunan veliahdı, 23.

Yunanistan, 22, 26, 40.

Yunanlılar, 20, 21, 22, 23, 24, 27.

Yunus Nadi (Abalioğlu), 30, 38, 41, 42.

Yusuf (Konya) , 163

Yusuf Akçora, 31, 32, 33, 34, 38, 43.

Yusuf Ziya Bey, 42, 135, 136, 137, 142, 148,
153, 154.

Yüksek Dersler, 5, 6, 29, 31, 32, 33, 38,
108, 161.

Z

Zakir Bey, 70.

Zekai Bey, 41.

Ziraat Mektebi, 30.

Ziya Efendi, 166.

Ziya Gökalp, 16, 17, 31, 32, 34, 43, 86, 99,
161.